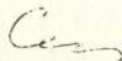

Харківський державний університет

на правах рукопису

СМОЛЯГА Марина Віталіївна

ФІЛОСОФІЯ В.СОЛОВЬОВА В КОНТЕКСТІ ПОШУКІВ
СУЧАСНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ЦІЛІСНОСТІ

09.00.01 - діалектика та теорія пізнання,

17.00.08 - теорія та історія культури

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Харків - 1996

000
65
Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Харківському
університеті радіоелектроніки

ЛНБ України ім. В. Стефаника

00761311 (J)

Науковий керівник –
доктор філософських наук, професор
ЦЕХМІСТРО Іван Захарович

Офіційні опоненти:

– доктор філософських наук, професор
КРИВУЛЯ Олександр Михайлович
– кандидат філософських наук, доцент
ЖЕРЕБКІН Сергій Васильович

Провідна установа – Харківський авіаційний інститут
ім. М. С. Жуковського

Захист відбудеться "26" вересня 1995 року
о 15¹⁵ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 02.02.05 при Харківському державному університеті
/ЗІ0077, Харків, майдан Свободи, 4/. Ауд. 11-83.

З дисертацією можна ознайомитись у центральній науковій
бібліотеці Харківського державного університету.

Автореферат розісланий "18" липня 1995 р.

Вчений секретар

ЛНБ України ім. В. Стефаника
спеціалізованої вченої ради
АН України

Л. Г. Морозко
МОРОЗКО Л. Г.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ. Насущність проблеми історичного вибору для нашої країни в зв'язку з входженням її в світову цивілізацію, зростання методологічної значущості ідеї кінцевої неподільності буття в сфері сучасного конкретно-наукового пізнання, активізація пошуку підвалин синтезу різних когнітивних систем - ось далеко не повний перелік реалій розвитку сучасної цивілізації, які свідчать про те, що магістральний напрям оновлення світоглядної парадигми вирішальним чином пов'язаний з результатами філософського осмислення саме феномена цілісності.

Становлення сучасного варіанта філософської концепції цілісності уявляється неможливим без звертання до історії "відшукування" єдиного. Подібний взаємозв'язок - необхідність одночасно і логічного, й історичного розгортання досліджуваної проблеми - обумовлений кількома причинами. По-перше, в філософській спадщині мислителів минулого нерідко містяться ідеї, здатні слугувати загальнометодологічною основою творчого осмислення нових явищ, процесів життя. По-друге, обрана постановка проблеми зумовлена природою самої культури /її діалогічністю/: той глибинний зміст, котрий містить у собі та чи інша філософська концепція, не може реалізуватись як статичний, завершений, але - лише в формі діалогічній /в тому числі в пропесі діалога філософської думки сьогодення з філософською думкою минулого/.

СТУПІНЬ НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ. Аналіз літератури, в якій порушується проблематика всеєдності, дозволяє зробити висновок про наявність в історії словйовознавства принаймні п'яти дослідних традицій. Хронологічно перша з них, що

зародилась на початку нашого століття, пов'язана з особливостями осмислення філософії В.Соловйова в дореволюційній Росії. Менш ніж за двадцять років було створено ряд фундаментальних робіт /В.Л.Величко, Е.Л.Радлов, Є.М.Трубецької та ін./ і численні статті /С.О.Аскольдов, М.О.Бердяев, О.І.Введенський, В.Ф.Ерн, Л.М.Лопатін, С.Л.Франк та ін./. Висока інтенсивність досліджень поєднувалась, однак, із значним суб'єктивізмом останніх.

Комплекс робіт, створених філософами російського повоєнного зарубіжжя /В.В.Зеньковський, М.О.Лосський та ін./, репрезентує другу з виділених нами дослідних традицій. Характерною її рисою є перш за все зосередження основної уваги на ірраціоналізмі, містицизмі концепції "позитивної всеєдності".

З працями західних дослідників /Л.Венцлер, А.Кедік, Р.Лорд, Л.Мюллер та ін./пов'язана третя з виділених нами традицій. Вивчення спадщини В.Соловйова ведеться західними авторами, як правило, не у філософському /і навіть не в історико-культурному/, а в теологічному або політичному плані.

Четвертий типовий підхід до висвітлення проблематики всеєдності обумовлений загальними особливостями радянської історико-філософської думки. У вітчизняній історико-філософській літературі повоєнного періоду /С.Т.Баранов, В.О.Кувакін, Т.І.Малієва, Є.П.Ришков, В.В.Спіров та ін./ дослідження концепції всеєдності зводилось переважно до аналізу її недоліків, слабких сторін, виявлення притаманних їй суперечностей. Настанова на "критику" оберталась тенденційним відбором "матеріалу", ігноруванням багатьох гуманістичних ідей, що містяться у філософії В.Соловйова. Інший принциповий недолік, притаманний дослідженням радянських авторів,

може бути визначений як "мозаїчність" критики: в незначній за обсягом літературі висвітлюється, як правило, не концепція всеєдності в цілому, а лише окремі її аспекти, перш за все історико-філософський і соціально-етичний /А.М.Голубев, Л.О.Конєва, М.О.Кормін, Н.О.Пермякова, В.П.Шкорінов та ін./.

З кінця 80-х років під впливом перетворення суспільно-політичних реалій у соловйовознавстві намітився перехід до якісно нового етапу. Формування сучасного підходу до вивчення соловйовської творчості /в нашій класифікації - п'ятої дослідної традиції/, що відбувається в руслі загальних позитивних зрушень у розвитку вітчизняної історико-філософської думки, супроводжується зростанням як кількості присвячених філософії В.Соловйова досліджень, так і ступеня адекватності запропонованих у них інтерпретацій. Найбільш адекватний принцип підходу до вивчення поглядів В.Соловйова запропонований у працях В.М.Акулініна, О.В.Гусєвої, О.М.Коветвінцева, О.Ф.Лосєва. Одночасно сучасному етапу вивчення спадщини мислителя притаманний також ряд негативних моментів. По-перше, майже повністю відсутні роботи, в яких філософія всеєдності конструювалася б як цілісне утворення /як оригінальна школа, відмінна від інших філософських шкіл і напрямків/. Винятком є лише монографія В.М.Акулініна, яка являє собою першу спробу фундаментального дослідження філософії всеєдності в її цілості.

Аналіз власне соловйовського вчення також є фрагментарним /ведеться головним чином в антропологічному, етичному, історіософському ракурсах/. За межами систематичного вивчення залишаються підвалини концепції всеєдності. Бракує узагальнюючих, фундаментальних праць, присвячених філософії В.Соловйова в цілому. Недослідженим залишається найважливіший,

на наш погляд, аспект системи вседності - запропоноване в ній рішення проблеми цілісності. На теперішній час в літературі висвітлено лише окремі моменти цього рішення /К.М.Васецька, О.В.Гусева, Т.І.Малієва, Н.Ф.Уткіна/.

Ще однією слабкою стороною сучасних досліджень, присвячених соловйовському вченню, є недостатня /часто формальна/ "уписаність" останнього в духовну ситуацію нашого часу.

Нарешті, ряд недоліків у осмисленні концепції вседності пов'язаний з негативними моментами загальнометодологічного характеру: неподоланістю в більшості досліджень раціоналізованого погляду на культуру в цілому, на філософію - зокрема; догматичним слідуванням схемі двох основних філософських напрямків.

МЕТА ТА ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Головна мета дисертаційного дослідження - реконструювати запропоновану В. Соловйовим концепцію цілісності в контексті її діалога з сучасною культурою, актуалізувати парадигму вседності як один з імпульсів становлення сучасної філософської концепції цілісності, в остаточному підсумку - нової парадигми світогляду та діяльності.

Для досягнення вказаної мети в процесі дослідження вирішуються такі основні завдання:

- конституювання соловйовської концепції цілісності через спеціальний розгляд онтологічної, гносеологічної, антропосоціологічної проблематики вседності в аспекті того вирішення проблеми цілісності, що міститься в ній;

- виявлення та аналіз тих аспектів соловйовського холізму, які кореспондують сучасному філософському та конкретно-науковому розумінню феномена цілісності;

- осмислення антиелементаристського "прочитання" цілісності

в контексті пошуків нової світоглядної парадигми;

- виявлення евристичної цінності парадигми всеєдності для розробки сучасного варіанта філософської концепції цілісності, знаходження нових підвалин світогляду та діяльності.

МЕТОДОЛОГІЧНОЮ ТА ТЕОРЕТИЧНОЮ ОСНОВОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ є принципи діалектичного розуміння світу, сформульовані в сучасній вітчизняній та світовій філософії. Предметом дослідження обрано концепцію цілісності В.Соловйова. Об'єктом дослідження є система кореляцій між соловйовським холізмом і сучасними пошуками цілісності, що розглядається як один з імпульсів актуалізації парадигми всеєдності та орієнтир у пошуках філософських, культурологічних і конкретно-наукових засад сучасної концепції цілісності, нової парадигми світогляду та діяльності. Дослідження розгортається в контексті розуміння філософії, історико-філософського процесу як духовної цілісності, незвідної до схеми двох основних філософських напрямків. В процесі дослідження автор спирається на ідею діалогічності культури, використовує результати сучасного конкретно-наукового осягнення феномена цілісності.

НАУКОВА НОВИЗНА ДОСЛІДЖЕННЯ в тому, що воно становить першу спробу реконструкції філософії В.Соловйова як самобутньої концепції цілісності в аспекті виявлення евристичного потенціалу соловйовського холізму відносно актуальних проблем пошуку філософських, культурологічних і конкретно-наукових підвалин сучасної концепції цілісності, формування нової світоглядної парадигми. Особистий внесок дисертанта у дослідження філософії В.Соловйова полягає в тому, що здійснена у роботі спроба нового погляду на проблематику всеєдності дозволила представити вчення В.Соловйова в якості активного "співрозмовника" культури кінця ХХ ст., виявити принципову

кореляцію між соловйовським холізмом і холістичною думкою сьгоднішнього дня. У кінцевому підсумку виявляється можливим поглибити ідейний зміст соловйовського вчення і одночасно показати можливість уточнення сучасної філософської концепції цілісності, самої парадигми мислення та діяльності з урахуванням того смислу, котрий міститься в філософії всеєдності.

Зміст положень, які мають наукову новизну та виносяться на захист, полягає у такому.

1. З'ясовано, що все різноманіття проблем, котрі вирішуються в системі всеєдності, підпорядковане в остаточному підсумку саме "відшуканню" єдиного; сама ж філософія В.Соловйова предстає перш за все як самобутня концепція цілісності.

2. Специфіка соловйовського "прочитання" цілісності в значній мірі пов'язана з його історичним, соціокультурним контекстом, несе на собі печать родових рис російського філософського інтелекту, що проявилось перш за все в інтегративізмі, принциповому онтологізмі, етицизмі соловйовської концепції цілісності.

3. Встановлено, що основними принципами соловйовської концепції цілісності є антиелементаризм, принцип "позитивної єдності", антиредукціонізм, антропокосмізм; саме ці принципи в їх поєднанні зумовлюють самобутність змісту запропонованої мислителем інтерпретації феномена цілісності.

4. Квінтесенцією своєрідності соловйовського холізму, основним конструктивним принципом побудови як концепції цілісності, так і всієї філософської системи В.Соловйова є ідея цілого як всеєдиного. Обґрунтована перспективність використання цієї ідеї як загальнометодологічної основи розв'язання актуальних проблем сучасних теорії та практики.

5. В роботі запропоновано нетрадиційний погляд на вирішення В.Соловйовим дилеми матеріального - ідеального, що дозволило поглибити розуміння ряду аспектів соловйовської концепції, розкрити оригінальний зміст, котрий досі практично залишався за межами наукового аналізу: обґрунтувати незвідність соловйовського первоначала ні до духу, ні до матерії; показати визначальну роль ідеї синтезу ідеального та матеріального начал в онтології всеєдності; з'ясувати своєрідність гносеології всеєдності як містицизму особливого, відмінного від традиційного типу; обґрунтувати неправомірність ототожнення "вільної теософії" з богословською чи з філософською конструкцією; показати культурологічне значення кінцевих результатів творчості В.Соловйова, пов'язаних з намаганням мислителя вийти за межі як власне філософії, так і науки та релігії, зі спробою поєднати "логічну досконалість західної форми" з "повнотою змісту духовних споглядань Сходу". З'ясована принципова обмеженість традиційних інтерпретацій концепції всеєдності в рамках поділу філософії на два основні напрямки.

6. Обґрунтована наявність вражаючого ідейного паралелізму і розкриті основні напрямки кореляції між змістом соловйовського холізму і холістичною думкою сьогоdnішнього дня, що дозволило інтерпретувати соловйовський холізм як історично своєрідний етап формування такої нетрадиційної для класичного європейського раціоналізму філософської концепції цілісності, котра відкрила б можливість прориву з полону відносин "первинності - вторинності", переходу від дихотомічної, множинної основи осмислення дійсності, що і сьогодні ще характерна для європейської культури, - до нової, більш глибокої світоглядної основи /медіативної за своєю природою, такої, котра передбачала б усвідомлення неподільної цілісності Світу і Людини/.

7. В результаті осмислення встановленої кореляції окреслені деякі можливості подальшого розвитку сучасної концепції цілісності. Вони пов'язані перш за все: з включенням в реляційний холізм смислових, ціннісних моментів, "посиленням" його гуманістичної компоненти; із свідомою переорієнтацією з дилеми матеріальне - ідеальне на проблему духовності як основну в рамках сучасного філософського пізнання; з вирішенням проблеми вербалізації результатів осягнення глибинної сутності реальності; з вирішенням питання про характер взаємодії в процесі осягнення феномена цілісності раціонального та ірраціонального пізнання; з побудовою в остаточному підсумку такої концепції цілісності, яка, маючи свою основою синтез ментальності науки та духовних цінностей світових релігій, набула б культурологічного значення.

8. З'ясовано, що хоча сам В.Соловйов не вдавався до терміну "культурологія", та усвідомлення ним обмеженості можливостей окремо взятих філософії, науки та релігії у вирішенні проблеми духовності людини та світу є фактично торуванням шляху до становлення культурології. Сама концепція цілісності В.Соловйова за своїм змістом виходить за межі як власне філософії, так і науки та релігії, а отже може бути осягнута як явище культурологічного рівня.

ТЕОРЕТИЧНА ТА ПРАКТИЧНА ЦІННІСТЬ, АПРОБАЦІЯ РОБОТИ. Матеріали дисертації можуть бути використані в навчальній філософській і культурологічній літературі, для посилення антиелементаристської спрямованості вузівських курсів філософії /за рахунок більш повної реалізації все ще не затребуваного в належній мірі потенціалу філософської думки минулого/. Результати дослідження становлять інтерес у контексті відновлення цілісного уявлення про вітчизняний і російський

історико-філософський процес, для уточнення сучасної філософської концепції цілісності, для формування антиелементаристської парадигми мислення та діяльності. Запропонована в роботі реконструкція парадигми всеєдності може бути використана як загальнометодологічна основа розв'язання актуальних проблем конкретно-наукового пізнання та соціальної практики.

Основні положення, ідеї та висновки дисертації відображені в п'ятих публікаціях автора, використані при складенні "Планів семінарських занять і методичних рекомендацій з філософії" /Харків: ХП, 1992/, обговорювалися на теоретичних семінарах та засіданнях кафедр філософії Харківського державного політехнічного університету та Харківського технічного університету радіоелектроніки. Результати дисертаційного дослідження апробувалися на наукових конференціях і симпозиумах: на міжвузівській науковій конференції "Наука, освіта, гуманізм" /Харків, 1990/, на підсумкових міжвузівських науково-методичних конференціях циклу "Актуальні питання навчання та виховання студентів" /Харків, 1991 і 1992/, на міждисциплінарному симпозиумі "Дух і Космос: культура та наука на шляху до нетрадиційного світосприйняття" /Харків, 1992/, на філософському симпозиумі студентів, аспірантів, молодих викладачів "Знання, культура, влада: проблеми філософського осмислення" /Харків, 1993/.

СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦІЇ. Робота складається з вступу, двох глав, що включають п'ять параграфів, висновків і списку використаних джерел та літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У ВСТУПІ обґрунтовується актуальність проблеми, аналізуються ступінь та історія її наукової розробки, окреслюють-

ся основні дослідні традиції в історії соловйовознавства, формулюються мета та завдання дослідження, визначаються наукова новизна, теоретична та практична цінність роботи, окреслюються загальнофілософські та загальнометодологічні основи дослідження, необхідні методологічні передумови вивчення обраної теми, уточнюється структура роботи.

ПЕРША ГЛАВА "ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЦІЛІСНОСТІ

В.СОЛОВЙОВА" присвячена дослідженню соловйовської філософії в аспекті запропонованого в ній вирішення проблеми цілісності. Здійснена спроба реконструкції соловйовського холізму як цілісної концепції через послідовний аналіз онтологічної, гносеологічної, антропосоціологічної проблематики вседності.

Враховуючи принциповий онтологізм соловйовського світогляду, в пошуках запропонованого мислителем вирішення проблеми цілісності дисертант звертається перш за все до екзистенціології вседності /параграф I.I. "Онтологічний аспект холізму В.Соловйова"/. Аналіз запропонованих В.Соловйовим онтологічних обґрунтувань цілісності дійсності здійснено шляхом з'ясування специфіки субординації між провідними категоріями метафізичної схеми вседності: суще та буття, суще та абсолютне, суще та все, єдине та множинне, ціле та частина, система та елемент, ідеальне та матеріальне.

Обґрунтовується така інтерпретація онтологічного аспекту соловйовського холізму.

З точки зору В.Соловйова, цілісність - найсуттєвіша риса дійсності. Дійсність є неподільна цілісність. Існують два основних "зрізи" дійсності: а/ дійсність як безумовне первоначало, Бог; б/ реалізація потенцій цього первоначала, тобто конкретна дійсність, соціальне та природне буття. В рамках

кожного з цих двох "зрізів" феномен цілісності проявляється по-різному: в своїх підвалинах світобудова являє собою цілісність актуально суцільну, на рівні ж природного та соціального буття знаходимо цілісність як потенцію, ціль розвитку.

Цілісність дійсності обумовлюється:

- безумовною неподільною єдністю абсолютного первоначала як такого;
- єдністю в зверхньому єдиного та множинного;
- субстанційною єдністю багатьох раніше їх прояву;
- єдністю конкретної дійсності;
- єдністю абсолютного первоначала та його здійснення.

У параграфі виділено та проаналізовано такі основні принципи, які обумовлюють специфіку соловйовського холізму в його онтологічному аспекті.

Принцип "позитивного ніщо". Визнання абсолютного як альфи та омеги не зводиться в системі В.Соловйова до традиційного в історії філософії заперечення конкретної дійсності, а, навпаки, передбачає ствердження нерозривного зв'язку зверхнього як такого і його здійснення /конкретної дійсності/.

Принцип "позитивної єдності". Єдине "вище" за множинне, породжує множинне, дійсність являє собою в остаточному підсумку неподільне єдине /безумовну одиницю/. Однак "вищість" єдиного не зводиться в концепції В.Соловйова до простого заперечення множинного, принесення множинності в жертву єдиному, що неодноразово здійснювалось в історії філософії. При всій висоті статусу єдиного останнє неможливе в системі всеєдності без "множинності скінченного буття"; єдине є всеєдине: володіє множинністю, породжує її в собі, не порушуючись при цьому нею, залишаючись самим собою - неподільним єдиним,

що, власне, і підтверджує безумовність єдності як глибинної, істинної сутності дійсності.

Принцип антиелементаризму. Стверджується неелементарність дійсності в її основі та першоджерелі /що, однак, не виключає - більш того, передбачає як необхідність - наявність таких планів реальності, які являють собою множину елементів/.

Антиредукціонізм. Про нього свідчить той зміст, котрий нам вдалося виявити при розгляданні соловйовської концепції через призму запропонованого в ній вирішення дилеми матеріального - ідеального. З'ясовується, що, з точки зору В.Соловйова, поняття дух і матерія суть лише абстракції; матеріальне та ідеальне не можуть існувати самі по собі, мають дійсність у чомусь третьому, котре не є ні матеріальним, ні ідеальним; світ як в своїх окремих проявах, так і на рівні першооснови являє собою нерозкладний синтез того, що ми називаємо ідеальним і матеріальним; у фундаменті світобудови ми знаходимо даний синтез як актуально суцільний, в природному ж і соціальному бутті він є не стільки дане, скільки шукане, потенція та ціль розвитку.

В роботі показано, що дослідники творчості мислителя не враховують належним чином своєрідність концепції всеєдності, однозначно визначаючи соловйовське зверхсуще як ідеальне, ототожнюючи позицію філософа з банальним редукціонізмом. Обґрунтовується висновок про існування підстав для сумніву щодо правомірності розгляду запропонованої В.Соловйовим концепції цілісності в рамках схеми двох основних філософських напрямків. Явно не утискуючись у прокрустове ложе подібного розчленування, соловйовський холізм пробуджує критичне ставлення до звичної схеми.

Параграф I.2. "Вільна теософія: гносеологічний синтез в системі всеєдності" присвячений реконструкції гносеологічного аспекту соловйовської концепції цілісності. Виявлено, що своєрідність соловйовського холізму в його гносеологічному аспекті пов'язана з такими особливостями гносеології всеєдності: кумулятивність; інтегративізм, спрямованість до всеосяжного гносеологічного синтезу; онтологічний підхід до пізнання; невіддільність "пізнавального елемента від елемента морального", взаємопроникнення гносеологічних і етичних шукань.

Показано, що в системі всеєдності цілісність сфери пізнання виявляється обумовленою: об'єктивним буттям істини, нероздільністю суб'єкта та об'єкта пізнання, єдністю компонентів наукового пізнання, єдністю пізнавальних компонентів у рамках суб'єкта пізнання, інтеграцією форм пізнання в масштабах суспільства, синтезом ідеалістичного та матеріалістичного підходів до осмислення дійсності.

Дисертант обґрунтовує висновок, що специфічна інтеграція пізнавальних компонентів, притаманна соловйовській гносеології, дозволяє охарактеризувати останню як містицизм особливого типу. В основі його лежить такий своєрідний синтез суб'єкта пізнання та пізнаваного, котрий передбачає збереження суб'єкта пізнання в неподільній єдності безумовного; така специфічна інтеграція пізнавальних компонентів, у рамках якої визнання містичного елемента вищою формою пізнання не виключає прав розуму та досвіду /більш того, емпіричне та раціональне поєднуються з містичним пізнанням не за принципом підпорядкування, а як рівноцінні компоненти єдиної системи, хоча кожному з них і притаманна своя функція/.

Здійснене з'ясування суті гносеологічного синтезу в системі всеєдності дає підстави для сумніву в правомірності

в однозначних характеристиках вільної теософії /ототоження її з точки з богословської, чи з філософської конструкції/. Уявляється, що соловйовський теософічний синтез може бути віднесений до філософських побудов тільки за своїми формальними ознаками, за своєю ж суттю він являє собою спробу створення такої якісно нової гносеологічної цілісності, котра виходить за межі як власне філософії, так і науки та релігії /а отже становить явище культурологічного рівня/.

На завершення аналізу гносеології всеєдності пропонується спеціальний розгляд соловйовської концепції філософії в аспекті здійсненої мислителем спроби синтезу ідеалістичного та матеріалістичного підходів до осмислення дійсності. Обґрунтовується, що в системі всеєдності матеріалістичне та ідеалістичне пояснення дійсності мають рівне право на існування /не як такі, що протистоять одне одному в боротьбі за виключне володіння істиною, але як моменти, котрі інтегруються в єдине ціле/. Сенс усвідомлення мислителем "недостатності" ідеалізму ніяк не в хитанні між двома основними філософськими напрямками, а в намаганні подолати одномірність їх обох. Однозначно заперечуючи ідеалізм в його виключності, В. Соловйов не стає від цього ближче до матеріалізму.

Завершує главу параграф І.З. "Концепція Боголюдства як антропосоціологічне вирішення проблеми цілісності", в якому пропонується реконструкція антропосоціологічного аспекту соловйовського холізму. З'ясовується, що в плані індивідуально-людському ідеалом В.Соловйова є відновлення в людині єдності матеріального та божественного начал, ідеалом в плані всієї дійсності - інтеграція природного, божественного та людського. Осмислення суті та шляхів досягнення цих обумовлених один одним синтезів приводить до ствердження істини Боголюдс-

тва, яка вінчає всю зведену В.Соловйовим будову цілісності.

У параграфі з'ясовується, що у філософії В.Соловйова своєрідність постановки та результати осмислення найважливіших антропосоціологічних проблем /свободи, практики, соціального ідеалу та ін./ зумовлені перш за все специфікою прищепленого концепції вседності вирішення дилеми матеріального - ідеального. Саме усталення синтезу матеріального та ідеального як сутнісної риси світобудови є основою центральної, на наш погляд, інтенції концепції Боголюдства - ствердження активності людини в становленні "бого-людської та духовно-тілесної всецілості".

В традиційному ідеалістичному світогляді світ матеріальний та ідеальне буття так і залишаються одне проти одного, не знаходять примирення. Ідеальний космос, здіймаючись над світом матеріальної множинності, залишає цей світ без змін, не очищує та не просвітлює його. Це протиставлення матерії та духу обумовлює не тільки глибоку тріщину в цілісності світобудови, але й має своїм результатом пасивність подібного світогляду: від людини вимагається лише, щоб вона "пішла з цього світу, випірнула з цього каламутного потоку на світло ідеального сонця... звільнилася від пут тілесного буття". В рамках же соловйовської антропосоціологічної побудови, що базується на переконанні у відсутності нездоланної межі між ідеальним порядком істинного та досконалого і каламутним потоком матеріальних явищ, людина вже не може обмежитися безвіллям аскета чи спогляданням філософа. Весь світ "страждає від порушеної норми", і відновлення належного може відбутися не через поринання в нірвану чи царство ідей, не завдяки допомозі посланій з неба, а в результаті вільного переродження цього світу живою силою людської особистості.

У вченні В.Соловйова ми знаходимо обґрунтування думки про людину як найвищу цінність буття. Виявляється співзвучність точки зору мислителя сучасним концепціям гуманізму та лібералізму.

Поданий у першій главі рефлексивний виклад проблематики всеєдності автор продовжує розглядом соловйовського вчення в контексті культури кінця ХХ ст., із залученням даних сучасних науки, філософії та соціальної практики, чому й присвячена ДРУГА ГЛАВА "ХОЛІЗМ В.СОЛОВЙОВА В КОНТЕКСТІ ПОШУКІВ НОВИХ ПІДВАЛИН СВІТОГЛЯДУ". Здійснюється спроба проаналізувати реконструйовану концепцію В.Соловйова крізь призму актуальних проблем розвитку холістичної думки кінця ХХ ст., осмислити сучасні пошуки цілісності в контексті потреб становлення нової світоглядної парадигми, з урахуванням того смислу, що виявлено в соловйовській концепції.

В парagraфі 2.1. "Криза елементаризму. Антиелементаристська інтерпретація феномена цілісності як основа нової світоглядної парадигми" виявляється особлива значущість дилеми єдине - множинне серед тих дуальних опозицій, через які функціонує сучасна культура. З'ясовується, що типовим для традиційного світогляду є елементаристське вирішення зазначеної дилеми: протиставлення сторін відношення єдине - множинне, розчленування самого Єдиного - неподільної в остаточному підсумку на елементи та множини цілісності дійсності. В результаті подібного вирішення конститується духовна ситуація, в рамках якої основною культурною реакцією виявляється "чорно-біле" бачення реальності, а основними принципами ставлення людей до світу та свого власного життя - класичного /новоевропейського/ типу раціоналізм, редукціонізм і антропоцентризм.

На конкретному матеріалі в параграфі доводиться, що в сучасних умовах як елементаристське розуміння цілісності, так і обумовлене ним ставлення до світу виявляють себе як найнебезпечніший із стереотипів мислення та діяльності, в значній мірі визначаючи характер всієї системи культурних універсалий техногенної цивілізації.

Обґрунтовується, що генеральний напрямок "духовної зміни" пов'язаний з реальним утвердженням антиелементаристського розуміння феномена цілісності, глобальним подоланням елементаризму на рівні глибинних менталітетів сучасної цивілізації /її культурної матриці/ та діями на основі оновленої свідомості.

В параграфі 2.2. "Пошуки цілісності крізь призму діалога холізму В.Соловйова з сучасною філософською та конкретно-науковою думкою" здійснена спроба виявити можливості перетворення парадигми вседності в один з опорних пунктів у сьогоднішніх пошуках нового мислення. На думку дисертанта, особливу евристичну цінність для розробки сучасного варіанта концепції цілісності має розгляд соловйовського холізму крізь призму: а/ реалій розвитку постнекласичної науки /перш за все квантової механіки та синергетики/; б/ світоглядно-життєвих інтенцій і проблем сучасних філософських досліджень /особливо тих, котрі визначились у зв'язку з пошуками нової /некласичної/ форми діалектики/; в/ сучасної практики цивілізаційного розвитку.

Реалізація обраної методологічної установки дозволила виявити в філософії В.Соловйова за її історично специфічною логічною формою, культурно-національними стильовими особливостями, богословською термінологією такий ідейний зміст, який кореспондує холістичній думці сьогоднішнього дня. Вста-

новлено переконливе підтвердження основних ідей соловйовського холізму з боку сучасних конкретно-наукових досліджень, плідність використання парадигми всеєдності як загальнометодологічної основи розв'язання актуальних проблем сучасних теорії та практики.

Просліджуються такі основні напрямки кореляції між соловйовським холізмом і сучасними пошуками цілісності: 1/ соловйовське вчення про безумовну єдність зверхущого і висновок про специфічну неуніверсальність поняття множини, остаточну нерозкладність світу на множини елементів, усвідомлення імплікативно-логічної природи неподільної цілісності; 2/ соловйовський принцип "позитивної єдності" і визнання вихідною основою реальності взаємного доповнення єдиного та множинного /єдине утримує в собі множинне як потенційно можливе, а множинне існує тільки в певному неподільному зв'язку з єдиним/; 3/ організація та розвиток цілісності через синтез як всеєдність і усвідомлення принципової обмеженості діадичної схеми класичної гносеології, обезсмыслювання основного питання філософії як питання про співвідношення матеріального та ідеального.

В результаті осмислення діалога парадигми всеєдності з сучасною культурою стає можливим окреслити деякі можливості подальшого розвитку сучасної філософської концепції цілісності, виявити культурологічне значення соловйовського холізму. З'ясовується, що В.Соловйов є по суті одним із піонерів становлення культурології як нової системи знань про людину. Про це свідчить перш за все ясне указання філософа на обмеженість таких форм духовного освоєння дійсності, як філософія, наука та релігія, намагання вийти за їх межі. Вихід же за їх межі може бути реалізований по суті лише

шляхом звертання до культурології.

Вражаюча кореляція між реляційним холізмом /концепцією, створеною в лоні сучасної філософії науки, яка спирається на дані постнекласичного природознавства/ і холістичною концепцією, народженою в рамках релігійно-філософської системи, свідчить про наявність великої духовної напруги в підвалинах сучасної культури, про назрівання глибоких перетворень у науковій ментальності, структурі духовності сучасного суспільства. Встановлення та осмислення подібної кореляції може мати принципове значення для усвідомлення необхідності, можливості та смислу грядущої духовної зміни.

Будучи облачена в сучасну теоретичну форму, концепція цілого як всединого, з притаманною їй потужною гуманістичною компонентою, здатна, на наш погляд, стати методологічним орієнтиром у процесі виявлення та осягнення нової концепції духовності світу та людини, допомогти свідомо включити елемент духовності в сучасну картину світу.

НА ЗАКІНЧЕННЯ підведені підсумки проведеного дослідження, окреслені деякі перспективи подальшої розробки проблеми. В результаті осмислення діалога концепції вседності з сучасною культурою з'ясовується недостатність розгляду проблеми цілісності в традиційному концептуальному просторі, обмеженому реаліями розвитку філософської та конкретно-наукової думки, необхідність принципово нового, відмінного від традиційного, підходу до постановки та вирішення зазначеної проблеми. Уявляється, що основою становлення сучасної концепції цілісності повинна виступати не теорія пізнання сама по собі, а духовні та практичні форми освоєння світу. Адекватне розв'язання проблеми цілісності можливе лише за умови осмислення її в широкому контексті /як історичному, так і в

контексті всього різноманіття сучасної суспільної практики/, в кінцевому підсумку - за умови виходу в сферу культурології.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Метафізика Вл.Солов'єва в світле поісков сoвременного варианта концепции целостности // Вестник Харьковского государственного ун-та № 379. Концепция целостности. Проблема духовности в культуре и науке. Харьков, 1993. С.64-69.

2. Вирішення дилеми "матеріальне - ідеальне" в філософії В.Солов'єва // Дух і Космос: наука і культура на шляху до нетрадиційного світосприйняття. Харків, 1995. С.9-13.

3. Концепция целостности В.Солов'єва как источник формирования антиэлементаристского мировоззрения // Актуальные проблемы формирования личности. Харьков, 1995. С.35-38.

4. Идея синтеза идеального и материального в концепции целостности Вл.Солов'єва // Тезисы докл. междисциплинарного симпозиума "Дух и Космос: культура и наука на пути к нетрадиционному миропониманию". Харьков, 1992. С.116.

5. Концепция целостности Вл.Солов'єва в світле мировоззренческих поісков ХХ века // Тезисы докл. философского симпозиума студентов, аспирантов, молодых преподавателей "Знание, культура, власть: проблемы философского осмысления". Харьков, 1993. С.67-69.

Смоляга М.В. Философия Вл.Соловьева в контексте поисков современной концепции целостности.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.01 - диалектика и теория познания и 17.00.08 - теория и история культуры, Харьковский гос. ун-т, Харьков, 1995.

В рукописи предложена реконструкция философии Вл.Соловьева как самобытной концепции целостности в аспекте выявления эвристического потенциала соловьевского холизма относительно актуальных проблем поиска философских, культурологических и конкретно-научных оснований современной концепции целостности. Нетрадиционный взгляд на решение Вл.Соловьевым дилеммы материального - идеального позволил обосновать ограниченность интерпретации концепции всеединства в рамках схемы двух основных философских направлений. Установлено наличие принципиальной корреляции между соловьевской концепцией целостности и холистической мыслью сегодняшнего дня. Выявлено культурологическое значение холизма Вл.Соловьева. Показано, что адекватное решение проблемы целостности предполагает обращение к сфере культурологии.

Выводы диссертации могут быть использованы в учебной философской и культурологической литературе, для уточнения современной философской концепции целостности, в качестве общеметодологического ориентира при разрешении актуальных проблем конкретно-научного познания и социальной практики.

M.V.Smolyaga. Vl.Solovyev's philosophy in the context of modern integrity conception searches.

Thesis for a candidate of philosophical sciences degree on speciality 09.00.01 - dialectics and theory of knowledge and 17.00.08 - theory and history of culture, Kharkiv State University, Kharkiv, 1995.

The reconstruction of Vl.Solovyev's philosophy as an original conception of integrity in the aspect of revealing Solovyev's holism heuristic potential relative to actual search problems of philosophical, culturalological and specifically scientific basis of modern integrity conception is proposed in the paper. Non-traditional view on solution by Vl.Solovyev of material - ideal dilemma allowed to substantiate the limited nature of omnium conception interpretation within the framework of two main philosophical directions scheme. The availability of principal correlation between Solovyev's integrity conception and holistic nowadays thought is established. The culturalological significance of Vl.Solovyev's holism is revealed. It is shown that adequate solution of the integrity problem presupposes addressing to the sphere of culturalology.

Conclusions of the thesis can be used in educational philosophical and culturalological literature, for making more exact modern philosophical conception of integrity, as a general methodological reference-point during the solution of actual problems of specifically scientific cognition and social practice.

Ключові слова:

відносність протиставлення матеріального та ідеального, вседність, холізм, цілісність.

Підписано до друку 10.07.95р., формат 60x84 1/16,
папір для розмножувальних апаратів, друк офсетний,
роталіт. ВД ХОУС, зам. 184, тираж 100 прим.

310002, м.Харків, вул.Маршала Бажанова, 28

446028

AB 33.228

AB 33.228